

“HAYVAN”DA VE “İNSAN”DA SALDIRGANLIK ÜZERİNE PSİKOLOJİK VE FELSEFİ BİR İNCELEME

Sibel KIRAZ*

ÖZET

Bu çalışma saldırganlığın kendisi, kaynağı, nedeni, amacı, aracı, işlevi ve kuramsal temelleri arasındaki ilişkiyi açık ederek onun özünü ortaya koymaya çalışırken saldırganlık üzerinden bir “insan”, “hayvan” karşılaştırması sunacak biçimde yapılandırılmıştır. Saldırganlığın olumlanma sınırının belirlenmesine katkı sağlamayı amaçlayan bu çalışmada “insan” ve “hayvan” arasındaki fark kah ortadan kaldırılmakta kah belirginleştirilmekte ve Freud’un saldırganlık kuramı temelinde Sokrates’in ölümüne bir yorum getirilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Saldırganlık, insan, hayvan, Freud, ölüm, Sokrates

(A Psychological and Philosophical Inquiry into the Agression of “Animal” and “Human”)

ABSTRACT

This article has been structured to present a comparison between “human” and “animal” in terms of agression, while seeking to reveal the essence of agression, having articulated the relationship between agression itself, and its source, motives, aim, means, function and theoretical foundations. In this work, which aims at contributing to define the extent of affirmation, the difference between the “human,” and “animal” sometimes disappears, and becomes evident at others; and it has been sought to make a remark on the death of Socrates on the basis of Freudian theory of agression.

Key Words: Agression, human, animal, Freud, death, Socrates.

* Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi doktora öğrencisi

*Ve bu faşizm nasıl olursa olsun
hayvanın, hatta insanın içindeki
hayvanın aşağılanmasıyla
başlamaktadır. Gerçek idealizm (das
echter Idealismus) insandaki hayvanın
ya da insanın hayvani davranışının
aşağılanmasını içermektedir.*

Adorno*

Saldırganlığın -bitkileri konuyu sınırlandırma amacıyla bu çalışmanın kapsamı dışında tutarak-** canlıya özgü olduğu söylenebilir. Her ne kadar anlatım ve anlaşılabilirlik bakımından kolaylık sağlayacağını düşünerek “hayvan” ve “insan” kavramlarını sanki aralarında tam bir ayırım yapmış gibi kullansam da “...“hayvan” kavramıyla, hayvana uygulanan şiddet başlar...”¹ diyen, hayvan ve insan arasında yapılan ayırımı sorgulayıp eleştiren Derrida’nın bu konuda işaret ettiği sorunları değerli buluyorum.

Saldırganlık söz konusu olduğunda - insan düşünen hayvandır, insan politik hayvandır gibi - hayvan ve insan arasında özsel bir ayırma vurgu yapan bir yargıda bulunmak mümkün değildir çünkü saldırganlık ne hayvana ne de insana özgüdür, hayvan da insan da saldırır. İnsan için saldırmayan hayvan denemeyeceğine göre bu durumda irdelenebilecek olan hayvandaki saldırganlıkla insandaki saldırganlığın farkı ya da farkları olabilir. Bu konuya çalışmanın ilerisinde değineceğim.

“Herhangi biri her zaman insanın *betise*’sinden bahsedebilir, bazen de onların hayvansılıklarından; burada hayvanın [*bete*]’ hayvansılığından ya da *betise*’sinden hiç bir anlamda bahsedilemez...”² İnsanı aşağılamak için ona hayvan ya da hayvan gibi derken belki de aynı zamanda insanın bir anlamda hayvan

* Jacques Derrida, *The Animal That Therefore I Am*, Edited by Marie-Luise Mallet, Fordham University Press, Newyork 2008, s. 108 (Bu sözler Adorno ve ve Horkheimer’in Aydınlanmanın Diyalektiği adlı eserinde yer alır. Derrida’ya atıfta bulunmak için kaynak bu şekilde gösterilmiştir.)

**Saldırganlık hareket etmekle ilişkilendirilirse bitkilerde nasti (ırganım), tropizma (yönelim) hareketleri gibi hareketlerin olduğu göz önüne alınmalıdır. Ayrıca cinsel ilişkinin saldırganlığa dahil edilmesi durumunda bitkileri de göz ardı etmemek gerekir. Diğer taraftan saldırganlık ve zarar vermek arasında bir ilişki olduğu düşünülürse başta böcek yiyen bitkiler olmak üzere yine bitkiler de konuya dahil edilmelidir.

¹Derrida, a.g.e. s. 2 Derrida toprak solucanından şempanzeye kadar zengin bir çeşitlilik arz eden hayvanların tümünün insanın karşıtı olan homojen bir küme gibi görülmesini ve bu çeşitliliğin hayvan sözcüğüyle karşılanmasını eleştirir.

* Fransızca bir sözcük; hayvan, yaratık, kafasız, aptal anlamlarına, *betise* ise budalalık, saçmalık, akılsızlık, alıklık anlamlarına gelir.

² Derrida, ag.e. s. 68

olduğu onaylanmaktadır fakat ikisi arasında saldırganlık temelinde bir karşılaştırma yapıldığında ortaya çıkan sonuçlar yorumları farklılaştırabilir.

Önce saldırganlık kavramından ne anlaşılabilceği üzerinde durmak istiyorum. Bir davranış olan saldırganlık, davranışı ele alan disiplinlerin çalışma alanına girer. Hayvan özelinde davranışı ele alan disiplin etolojidir. Bu disipline etoloji adını veren K. Lorenz'dir ve E. Fromm onu bu konuda eleştirir. "...etoloji sözlük anlamı bakımından «davranış bilimi» (Yunanca ethos «davranış», «kalıp» sözcüğünden alınma) demektir. Lorenz hayvan davranışının incelenmesini anlatmak için buna «hayvan etolojisi» demeliydi. Onun etolojisinin anlamını belirlemeyi seçmemesi, elbette, insan davranışının hayvan davranışı sınıfına sokulması gerektiği yolundaki düşüncesini ortaya koymaktadır.”³ Saldırganlık, kökeni, nedeni, ortaya çıkış biçimleri, boyutları vd. bakımından hayvanda ve insanda aynılıklar ve benzerlikler gösterir. Bu nedenle çalışma boyunca özellikle belirtilmediği sürece hayvan veya insan örnekleri üzerinden anlatılsa bile sözü edilen saldırganlık sadece hayvana ya da sadece insana dair olarak anlaşılmalıdır.

Saldırganlığın bir davranış olduğu belirlendiğine göre artık hangi davranışların bu sınıfa dahil edilebileceği üzerinde durulabilir. Bir bebeğin annesini emmesi için, ağır eleştiriler için “saldırıya karşı kendini savunan insanın davranışı için, para almak amacıyla kurbanını öldüren soyguncuyu anlatmak için, bir hükümlüye işkence eden bir sadisti anlatmak için bu terime başvurulmuştur. Karışıklık daha da ileriye gitmektedir: Erkeğin dişiye cinsel yaklaşımı için, bir dağcıyı ya da satıcıyı ileriye yönelten tepiler için ve toprağı süren çiftçi için bu terim kullanılmıştır.”⁴ E. Fromm kavramın bu kadar geniş bir kullanım alanının olmasının karışıklığa neden olduğunu söyler fakat ben bu durumun tam tersine karışıklığı ortadan kaldırmak ve kavramı tam olarak kavramak için uygun bir zemin sunduğunu düşünüyorum.

Sözcüğün sözlük anlamına ve daha geriye gidip etimolojisine baktığımızda kavramın özüne yaklaşmış oluruz ve dolayısıyla bütün bu davranışların saldırganlık sınıfına girdiğini görürüz. Bu saldırganlığın kendisini, sonra ele alacağım üzere kaynağından, nedeninden, amacından, aracından, sonucundan ve işlevinden ayırmayı kolaylaştıracaktır.

Türkçe sözlükte *saldırmak* sözcüğünün karşısında; bir kimseye ya da bir şeye karşı saldırı yönetmek, zarar verici bir davranışta bulunmak, hücum etmek, yıkıcı ve sert eleştiriler yapmak, geminin kalkmak için yelken açıp başını gideceği yola çevirmesi,

³ Erich Fromm, *İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri Cilt 1*, Çev. Şükrü Alpagut, Payel Yayınları, 2. Basım, Kasım 1993, s.17

⁴ Fromm, a.g.e. Cilt 1, s. 14

etkisiyle eritmek (asitlerin madenlere saldırması)⁵ gibi ifadeler yer almaktadır. Bu ifadelerden saldırganlığın bir yönlülüğe, doğrultuya sahip olduğunu yani bir şeye yönelik ya da bir şeye doğru olduğunu çıkarabiliriz. Zarar vericilik ve saldırganlık arasında bir ilişki olduğu da açıktır. Bu ilişkinin nasıl bir ilişki olduğunu anlamak ise üstünde düşünmeyi ve tartışmayı gerektirebilir. Sonraki satırlarda temellendirici ifadelere yer vereceğimi belirterek şunları söyleyebilirim: Saldırgan davranışlar çoğunlukla zarar vericidir fakat zarar davranışın sonucu olarak ortaya çıkar, her zaman amacı olmayabilir. Zararın miktarı, boyutu değişebilir, kimi zaman saldırı ölümlerle sonuçlanabilir. Saldırgan olmayan davranışlar da zarar verebildiği gibi her saldırgan davranış zarara neden olmayabilir.

Sözcüğü etimolojik olarak irdelersek bunu daha net görebiliriz. Türkçe bir sözcük olan *saldırmak* etimolojik sözlükte bir yere, bir nesneye doğru hızla atılmak olarak açıklanmıştır. *Sal* kökünden gelmektedir. *Sal*'ın ise salmak eylemini doğuran kök, üzerinde su üstünde gidiş geliş sağlanan ağaçtan yapılmış geçiş aracı, yürümek, gitmek⁶ gibi karşılıkları vardır. Dolayısıyla kavramlar arası ilişkiler düşünüldüğünde saldırganlık ve zarar vericilik arasındaki ilişkinin eşitlik olduğunu yani her saldırgan davranışın zarar verdiğini ve her zarar veren davranışın saldırgan davranış olduğunu söylemek zordur. Öfke ve şiddet gibi kavramlar da saldırganlıkla akraba, arkadaş ya da komşu kavramlar arasındadır. Örneğin şiddet ve saldırganlık arasındaki ilişkiyi açıklamak daha kolay olabilir çünkü şiddet içeren bütün davranışların saldırgan davranışlar olduğunu söyleyebiliriz. Saldırganlık şiddeti kapsar. Bu iki kavram arasında tam girişimlilik vardır; her şiddet saldırganlıktır fakat her saldırganlık şiddet değildir. Öfkeli bir saldırgan şiddet uygulayabilir. Öfkeli biri kendine hakim olabilir. Şiddet uygulayan biri öfkeli olmayabilir.

Saldırganlığın kendisi üzerinde bu kadar durduktan sonra onu daha iyi anlamak ve bütün içinde konumlandırmak amacıyla önce kaynağını sonra sırayla nedenini, amacını ve sonucunu, aracını, işlevini, kökeni, kuramsal temellerini konu etmek istiyorum. Böylelikle merkezden çevreye, parçadan bütüne, en geniş çerçeveye varabiliriz. Konuya ilişkin bilgilere ulaşabileceğimiz çalışmalar içinde en önemlileri K. Lorenz, C. Darwin, S. Freud ve E. Fromm'a ait olanlardır.

Söz konusu düşünürlerin saldırganlığa dair fikirleri karşılaştırıldığında örtüşen ve örtüşmeyen düşüncelere rastlanabilir fakat her biri çalışmamda bazılarını değineceğim önemli ve değerli fikirler ortaya koymuşlardır. Lorenz'in çalışmaları diğerleriyle

⁵ *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları -505/2, s. 1009

⁶ İsmet Zeki Eyüboğlu, *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*, Sosyal Yayınlar, İst. Üçüncü Basım, Nisan 1995, s. 575, 576.

karşılaştırıldığında saldırganlığı doğrudan ele almak bakımından daha öndedir.

Bir davranış olarak ortaya çıkan saldırganlık öncelikle bir yeti olarak var olmalıdır ve olmayan bir şey kendini gösteremeyeceğine göre bir kaynağa sahip olmalıdır.

“Lorenz'e göre, Freud'a göre olduğu gibi, insan saldırganlığı, sürekli akan bir enerji pınarının beslediği bir içgüdüdür ve dış uyaranlara karşı bir tepki'nin sonucu olması gerekmez. Lorenz, içgüdüsel bir harekete özgü enerjinin, o davranış kalıbıyla ilişkili sinir merkezlerinde sürekli olarak biriktiğini ve eğer yeterince enerji birikmişse, bir uyaran olmasa bile, bir patlamanın meydana gelmesi olasılığı bulunduğunu savunmaktadır.”⁷

Saldırganlığın bir kaynağı olması gerektiği konusunda hemfikir olduğumuz için Lorenz ve Freud'a* bütünüyle olmasa bile katılıyorum. İçgüdüsel bir harekete özgü enerji mi? Değilse ne? Ama mutlaka bir şey. Sinir merkezlerinde mi? Birikiyor, depolanıyor, değilse nerede? Ama bir yerde var. Miktarı nedir? Ve ne kadar olunca patlar? Ama bir miktar var ve açığa çıkabiliyor. Bazı hayvanların ve insanların daha saldırgan olduğu biliniyor. Köpek balıkları ve Pitbull gibi köpekler buna örnek olabilir. Saldırganlık aynı tür içinde bile değişkenlik gösterebilir. “Saldırgan davranışlarda ırk farklılığı oldukça olağandır. Örneğin, sütçü ırklardan boğaların, etçi ırk boğalardan daha saldırgan olduğu bilinir...”⁸ Saldırganlık kimi zaman bir uyaran olmaksızın ortaya çıkabildiği gibi kimi zaman da bir uyaran olsa bile ortaya çıkmayabilir. Görünürde bir neden olmaksızın etrafına saldıran hayvanların ya da insanların var olduğu söylenebilir. “Sadece balıkların değil, bütün hayvanların, kendi türdeşlerinin azlığı ya da yokluğu yüzünden saldırganlıklarını başka nesnelere üzerinden “deşerj” ettiklerini, bunu yaparken de en yakın akrabalarını ya da renkleri kendilerine ya da yakın akrabalarına en çok benzeyen hayvanları “tercih ettiklerini” gösteren çok sayıda vaka sayabiliriz.”⁹

⁷ Fromm, a.g.e. Cilt 1 s. 37

* Lorenz ve Freud saldırganlık kuramlarından biri olan İçgüdüsel Yaklaşım'ın temsilcileri, savunucularıdır. Diğer saldırganlık kuramları arasında Katarsis (Boşalma) Kuramı, Albert Bandura'nın savunduğu, saldırganlığı dışsal etkenlere bağlayan Sosyal Öğrenme Kuramı ve saldırganlığın nedeninden söz ederken değineceğim J. Dollard'a ait Engellenme Kuramı gibi kuramlar vardır.

⁸ Erdinç Demirören, *Hayvan Davranışları*, Ege Üniversitesi Ziraat Fak. Yayınları, I. Basım, No: 547, E. Ü. Ziraat Fak. Ofset Atelyesi, Bornova, İzmir 2002, s. 77

⁹ Konrad Lorenz, *İşte İnsan (Saldırganlığın Doğası Üzerine)*, Çev. Veysel Atayman, Evrim Tevfik Güney, Cumhuriyet Kitapları, I. Baskı, Ocak 2008, s. 47

Kendisine saldırılsa bile savunma amaçlı karşı saldırıya geçmeyen canlının tavrı kendisine karşı saldırgan olduğu, dolaylı olarak intihar etmek istediği biçiminde yorumlanabilir. Bunu Freud’un saldırganlığa dair teorisinden söz ederken temellendirmeye çalışacağım. Artık saldırganlığın görünürdeki nedenini ya da uyarıcısını, nedenle birlikte ortaya çıkan amacını ve sonucunu sorgulayabiliriz.*

Saldırganlığın görünürdeki amaçlarından en çok bilineni bölgeyi korumadır. Bölgenin tehdit edilmesi nedeniyle tehdit edeni kaçırmak için saldırılır, amaç kaçırmak olsa da zarar verilebilir ya da ölüme neden olunabilir. Güçlü-zayıf hiyerarşisini sağlama ve koruma, hakimiyet altına alma, avlanma-beslenme amacıyla ve cinsel rekabet nedeniyle de saldırganlık kendini gösterir. Bunlara ek olarak saldırganlık engellenme nedeniyle ortaya çıkabildiği gibi savunma amaçlı bir karşı saldırı olarak da belirebilir. Bütün bunlarda ortak olan şey ise tehlike unsurudur. Tehlike unsuru olarak görülen şey (‘olarak görülen’ ifadesini kullanıyorum çünkü her zaman tehlike unsuru olmayabilir) saldırganlık doğurur. Avlanma-beslenme amacıyla gerçekleşen saldırganlık ise açlık tehlikesinden doğar.

Sıra yukarıda dile getirdiğim iddiaları temellendirmeye çalışmaya geldi. Canlılar yaşadıkları bölgeyi diğer(ler)ile paylaşmak istemezler ve bölgelerine girildiğinde saldırganlık gösterebilirler. “Kimi hayvanlar belirli alanları “yurt” gibi savunurlar. Dar anlamda “yurt”, değişmez sınırları olan, içindeki ev sahibi hayvanın bir yandan bir yabancıya saldırdığı, kimi zaman ise rahat bıraktığı bir bölgedir.”¹⁰ Gördüğümüzde ya da duyduğumuzda güzel yargısında bulunduğumuz, estetik bir haz duyduğumuz hayvan renkleri ve sesleri hayvanlar arasında bir tür iletişim, mesajlaşma sağlar.

“...olağanüstü güzellikteki savaş renklerine bürünmüş mercan balıklarında bu desenlerin hangi özel işleve sahip olduğunu neredeyse kesin olarak biliyoruz: Bu renklerin görevi, bölgesine girdiği türdeşinde, *sadece onda*, kendi bölgesini koruma isteğini tetiklemek, saldırganı da mücadele isteğiyle “yanıp tutuşan” bir türdeşinin bölgesine girdiğinden haberdar etmektir. Karşımızdaki bu olay, her iki işlevi bakımından, bir başka doğa fenomeniyle, yani bir kuş şakımasıyla, bülbülün şarkısıyla büyük benzerlik gösterir.”¹¹

Bütün bu uyarılara rağmen bölgeye giren canlı saldırıyı göze alıyor ve mücadeleyi istiyor demektir. Bölgenin büyüklüğü, sınırları,

* Burada neden ve amaç kavramları en çok bilinen ve ilk akla gelen anlamlarında kullanılmıştır. ‘Neden’ Nedensellik’teki nedene (cause), ‘amaç’ da ‘telos’a karşılık gelmemektedir.

¹⁰ Demirören, a.g.e. s. 41

¹¹ Lorenz, a.g.e. s. 51-52

diğer(ler)jiyle paylaşılması, savunulması canlıdan canlıya farklılık gösterir.

Köpekler, in veya yuvalarını yakından çevreleyen küçük bir alanı savunurlar. Buna karşın bu alan kurtlarda bazen 30 km ve üzerinde olabilir. Kuluçkaya yatan bir tavuk gagasının ulaşabildiği küçük bir alanı savunur. Keçiler kimi zaman kendilerine çok yaklaşan hayvanlara saldırırsa da sığır, koyun ve keçiler belirli bir alanı savunmaz. Bazen atların da yaşadıkları alanı sahiplendiği söylenir. Ancak bu sadece vahşi atlar üzerinde doğrulanmıştır.¹² Bilindiği üzere insanlar da yaşam alanlarına tecavüz edilmesi durumunda ya da bu alanda aniden bir yabancıyla karşılaştıklarında saldırganlık gösterebilirler.

Bölgeyi koruma amaçlı ortaya çıkan saldırganlıkta sınırı ihlal edeni bu davranışından vazgeçirmek ve kaçırmak sorunu çoğu zaman çözer fakat bazı hallerde sorun ancak öldürmekle çözülür. "...mağlup olanın galibin bölgesinden kaçması ve onun tarafından inatla kovalanmaması biçiminde kendini gösterir... Akvaryumda ise durum farklıdır: Kaçacak yer olmadığı zaman, galip gelen mağlubu çoğu kere öldürür ya da en azından bütün havuzu kendi bölgesi ilan eder ve "işgalcilere" devamlı saldırılarıyla öyle bir eziyet eder ki, bunlar kendisinden çok daha yavaş büyüyüp gelişirler. Eninde sonunda aralarındaki uçurum öylesine büyür ki, daha güçsüz olanlar için trajik son gelir çatar."¹³ Hayvanlar saldırganlıklarını yönetmek, duruma göre farklı biçimlerde ve zarar vericilik düzeylerinde açığa çıkarmak konusunda donanımlı görünüyorlar. Uzaktan seyredip 'oynuyorlar' yorumunda bulunduğumuz kedilerin ya da köpeklerin birbirlerine zarar verdiklerini düşünmeyiz. "Kediler dövüşte pençelerini geri çeker, köpekler ise dişlerin sıkıca kenetlenmediği dizginlenmiş bir ısırma biçimi kullanır."¹⁴

Saldırganlığın amaçlarından biri de hiyerarşi ile ilişkilidir. Hayvanlar arasında bir güçlü-zayıf hiyerarşisi vardır. Onlar kimi kovalayacaklarını, kimden kaçacaklarını, kiminle boy ölçüşebileceklerini bilirler. Bu hiyerarşinin sağlanması ve korunmasında saldırganlığın rolü vardır. Bunu gruba yeni bir üye katıldığında gözlemlemek mümkündür. "Yeni gelenin, yeni grubun başatlık-dizilişinde kendisine pozisyon bulmaya çabalaması, gergin karşılaşmaların ortaya çıkmasına neden olur."¹⁵ İnsanlar arası hiyerarşi belirlemede de saldırganlık kendini gösterebilir. Yine insanlardan oluşan bir gruba yeni bir üyenin katılması durumunda benzer gerginlikler yaşanabilir.

¹² Demirören, a.g.e. s. 41

¹³ Lorenz, a.g.e. s. 42

¹⁴ Demirören, a.g.e. s. 17

¹⁵ Demirören, a.g.e. s. 257

Beslenme de saldırganlığın ortaya çıkmasına neden olan amaçlardan biridir. Böylelikle bir bebeğin annesini emmesinin neden saldırganlık kapsamında değerlendirildiği anlaşılabilir. Belki de kaçmadıkları, bağırmadıkları için bitkilere yapılanlar saldırganlık kapsamında değerlendirilmese de burada da beslenme amaçlı bir saldırganlığın söz konusu olduğu söylenebilir. Amaç beslenmedir ama buradaki saldırganlığın sonucu kaçınılmaz olarak ölümdür fakat beslenme uğruna öldürmenin de bir sınırı vardır. “...yenen ile yiyen, av ile avlayan arasındaki böylesi bir “mücadele” hiçbir zaman yırtıcı hayvanın, avının kökünü kurutması aşamasına kadar uzanmaz; bu iki öbek arasında *her zaman*, türler olarak baktığımızda, her iki tarafı dengede tutan bir durumun oluşmasını sağlar. Son kalan aslanlar, gene kendileri gibi son kalan üreme yeteneği taşıyan antilop ve zebra çiftini öldürmeden önce açlıktan ölüp gideceklerdir...”¹⁶ Beslenme amaçlı saldırganlık insanda da vardır. İnsanlar bu uğurda bitkileri ve hayvanları öldürmekle kalmaz zaman zaman insanları da öldürebilirler. Beslenme konusuna saldırganlığın işlevinden söz ederken Darwin’e atıfta bulunarak tekrar değineceğim. O açıklamalardan sonra belki tablonun hayvanlarla ilişkili boyutuna daha ılımlı bakabiliriz.

İnsanlarla ilişkili boyutu ise akla çeşitli nedenlerle et yemeyen; balıklar ve kümes hayvanları dahil olmak üzere hayvanları yemeyen vejetaryenleri ve veganları getirir.* İnsanın hayvana yönelik, beslenme amaçlı saldırganlığını engelleme yönünde olan bu tavırlar ahlaki, dini veya sağlıkla ilgili nedenlerle alınmış olabilir. Ahlaki vd. nedenlerle hayvanları öldürmeyi reddetmek beraberinde et yemeyi reddetmeyi de getirir. Antikçağa kadar uzandığını söyleyebileceğimiz bu tavra Pythagoras da sahiptir.

“Çünkü bizim Pythagoras, bizim gibi, bir ruhu olma ayrıcalığına sahip hayvanları öldürmeyi de, etlerini yemeyi de yasaklamıştır... Şurası kesin ki, bir tek Delos’ta Boynuzlu sunağın arkasındaki Yaratıcı Apollon sunağına saygı gösteriyordu, çünkü Aristoteles’in *Delosluların Anayasası* adlı eserinde söylediği gibi, buraya hayvan kurbanlar değil, yalnızca ateş gerektirmeyen tahıl, arpa ve çörek sunuluyordu.”¹⁷

Buradan hareketle, insanın hayvana yönelik saldırganlığı ve insana yönelik saldırganlığı arasında bir bağ olduğu düşünülebilir.

¹⁶ Lorenz, a.g.e. s. 57

* Veganlar vejetaryenlerden farklı olarak hayvansal ürünleri de tüketip, kullanmazlar.

¹⁷ Diogenes Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri* (Kazım Taşkent Klasik Yapıtlar Dizisi), Çev. **Candan Şentuna, Yapı Kredi Yayınları, 3. Baskı, İst. Şubat 2007, VII. Kitap 13. s. 386

Saldırıya uğrayanların hiyerarşisinde en altta hayvanlar vardır denebilir. Belki de Tolstoy'un dediği gibi "Mezbahalar var oldukça savaşlar sürecektir" ve ancak hayvanlara saldırılmayan bir dünyada insanlar da birbirine saldırmayı bırakmış olacaktır.

Bir diğer saldırganlık nedeni de çiftleşme rekabetidir. İlk aşamada dövüş, evcil memelilerin ve kuşların tüm erkeklerinde, özellikle çiftleşme rekabeti ile birleşmiş olarak gözlemlenir. Sığır türünde, yıl içinde hangi erkeklerin çiftleşeceklerini belirleme, dövüşü sosyal davranışın olağan bir kalıbı haline getirir.¹⁸ Bir kadın için birbirine düşen erkekler ve bir erkek için birbirine düşen kadınlar düşünüldüğünde çiftleşme rekabeti nedeniyle ortaya çıkan saldırganlığın insanlarda da olduğu söylenebilir. Güçlünün rekabeti galibiyete çevirdiğini zengin, güçlü, nüfuz sahibi olan "köy ağası"nın köyün en güzel kızını şartlar ne olursa olsun elde etmekteki başarısında görebiliriz.

Herhangi bir biçimde engellenme ya da engellenme içeren bir durumun da saldırganlığa neden olduğu ileri sürülebilir. J. Dollard'ın temsil ettiği engellenme kuramı bunu savunmaktadır. "...bu kuram sunu savunur: «Saldırgan davranışın meydana gelmesi her zaman engellenmenin varlığını öngörür ve buna karşıt olarak, engellenmenin var olması her zaman bir saldırganlık biçimine yol açar»"¹⁹ Engelin bir amaca ulaşılmasını önleyen neden, olduğu düşünülürse engellenmenin saldırganlık doğurabileceği açıktır.

Tehlikeden korunmak adına sergilenen saldırganlık bir karşı saldırı olarak nitelendirilebilecek olan savunma amaçlı saldırıya dahil olarak ele alınabilir. Belki de en masum, en haklı görülen saldırı savunma amaçlı olandır.* "Avcının avına saldırmasında gördüğümüz saldırganlıktan çok daha hakiki saldırganlığa yakın olan davranışta, av konumundaki hayvanının, kendisini yemeye kalkan hayvana yönelttiği karşı saldırıda ortaya çıkan ise ilginç, tersine işleyen bir süreçtir."²⁰ Savunma amaçlı saldırı hayvanlarda olduğu gibi insanlarda da görülür. Hukukta nefsi müdafaa, meşru müdafaa olarak karşılanan bu saldırı biçimi bir anlamda 'haklı saldırı' olarak nitelendirilir. Yaşam hakkına yönelmiş bir saldırıya karşı savunma yapıldığı için alınabilecek olan cezayı hafifletici bir etkisi vardır.

Buraya kadar saldırganlığın kendisi, kaynağı, nedeni ve amacı üzerinde durduk. Bir kaynağı olan saldırganlık bazı neden ve amaçlarla kendini gösterir. Bunun için saldırının saldırma araç ya da araçlarına yani saldırabilecek bir donanıma sahip olması gerekir.

¹⁸ Demirören, a.g.e. s. 16-17

¹⁹ Fromm, a.g.e. Cilt 1, s. 99

* Lorenz bir İngiliz deyimine; "köşeye sıkışmış bir sıçan gibi mücadele etmek" deyinerek savunma amaçlı saldırıyı dile getirmiştir.

²⁰ Lorenz, a.g.e. s. 59

Hayvanlarda görülen saldırganlıkla insanlarda görülen saldırganlığın önemli bir farkı saldırganlık araçlarına ilişkin olarak ortaya çıkar.

Hayvanlarda boynuz, pençe, keskin dişler gibi saldırganlık araçları bulunur ve bu araçlar onların bedenlerine ait parçalardır. İnsanın hayvanla karşılaştırıldığında saldırmaya yarayacak bedensel donanım bakımından elverişsiz gibi görünen yapısına aldanmamak gerekir. İnsan alet kullanabilen bir canlı olduğu için onun saldırganlık araçları her zaman bedenine ait olan parçalar olmayabilir.*

İnsanın daha aşağı bir türden geldiğini öne süren Darwin “İnsanın eski dedelerinin, daha önce söylendiği gibi, belki büyük köpek dişleri vardı; ama düşmanlarıyla dövüşmek için taşları, sopaları, ya da başka silahları kullanmaya giderek alıştıklarından, çenelerini ve dişlerini gittikçe daha az kullanmaya başladılar. Böylece çene, dişlerle birlikte küçüldü.”²¹ der. İnsan aletler yapabilmeyi ve kullanabilmeyi, dolayısıyla alet kullanarak saldırmayı ve bütün bunları olanaklı kılacak gelişmiş, yetkin ellere sahip olmaya borçludur. “İnsan isteğine göre davranmaya böylesine güzel uyarlanmış ellerini kullanmadan yeryüzünden bugünkü başat (*dominant*) durumuna ulaşamazdı... eller ve kollar eskiden olduğu gibi, hareket etmek ve vücudun bütün ağırlığını taşımak için kullanılsaydı ya da daha önce belirtildiği gibi, özellikle ağaçlara tırmanmaya uyarlıysaydı silah yapımına ya da taşı ve zıpkını tam amaçlanan noktaya atmaya elverecek kadar yetkinleşemezdi.”²²

İnsanın doğal olmayan saldırı araçları kullanarak açığa çıkardığı saldırganlığı hiçbir hayvanın sahip olamayacağı kadar büyük boyutlara ulaşabilir. Taramalı tüfekleri, firkateynleri, atom bombalarını üreten ve kullanan insandır. Son derece yıkıcı boyutlara ulaşabilen insan saldırganlığı daha önce sözünü ettiğim neden ve amaçlar dolayısıyla ortaya çıkabilir; fakat insan ihtiyacı olandan fazlasına göz diken bir canlı olduğu için büyük bölgeleri işgal etmeye kalkabilir. Birileri açken kendisine uzun süre yetecek kadar yiyecek depolamak isteyebilir. Ortada gerçek bir tehlike yokken birilerine saldırmak için kafasından tehlike uydurabilir.

“Hayvan, ancak açık seçik ve var olan tehlikeyi bir tehdit olarak algılar. Hayvanın içgüdüsel donanımı ile bireysel olarak kazandığı ve kalıtımla devraldığı anılar, çoğu kez, tehlikeleri ve tehditleri, insanın algıladığından daha kesin ve doğru olarak fark etmesini sağlar ama önceden kavrama ve imgelem

* İnsan elleri, kolları, ayakları, bacakları, dişleri ve başıyla da saldırmayı fakat bu araçların zarar verici etkisi boynuzun veya pençenininki kadar olmayabilir. İnsan bedeni ve devlet arasında bir analogi (benzeşim) kuran Platon savunma aracı olarak gördüğü kolların devlette askeri güce, bekçilere karşılık geldiğini söyler.

²¹ Charles Darwin, *İnsanın Türeyişi*, Çev. Öner Ünalın, Onur Yayınları, Orsel Matbaası Ank. Temmuz 1975, s. 75

²² Darwin, a.g.e. s. 73

yeteneğiyle donatılmış olan insan, yalnızca o anda var olan tehlikelere ve tehditlere ya da tehlike ve tehdit anlarına değil, gelecekte meydana gelebileceğini düşleyebildiği tehlikelere ve tehditlere de tepki gösterir.”²³

İnsanda görülen saldırganlıkla hayvanda görülen saldırganlığın önemli farklarından biri de kendi türüne saldırmada ortaya çıkar. Lorenz’in uzun süren geniş araştırmalarının gösterdiği üzere “...vahşi doğanın göbeğinde, bir hayvanın kendi türünden, cinsinden bir hayvana ciddi zararlar verme ihtimali çok düşük...”²⁴tür. Hayvanlar doğanın işleyişine dayalı olarak belli gerekçelerle ve belli miktarda saldırgan olabilirken insan bir hayvandan çok daha vahşi olabilir ve saldırganlıktan zevk alabilir. “İnsanda benzersiz olan yön, öldürme ve işkence etme tepileriyle yönlendirilebilmesi, böyle yapmaktan da büyük haz duymasındır; insan, biyolojik olsun, ekonomik olsun, hiçbir akla yatar kazancı olmaksızın kendi türünü öldüren ve yıkan bir varlık olabilen tek hayvandır.”²⁵

Görüldüğü üzere saldırganlık söz konusu olduğunda insan belli bir çizgiye kadar hayvandan farksızken o çizgiyi aşınca hayvandan fazlasıdır. Doğa durumunda insanların hayvanlar gibi yaşadıklarını, birbirleriyle sürekli bir savaş halinde olduklarını dile getiren T. Hobbes’u hatırlatan bir fikre Derrida’da da rastlarız. İnsanın toplumsallaşmasını hayvanın evcilleşmesine benzeten Derrida; “...uysallaştırılmış evcil çiftlik hayvanları (*das zahme Vieh*) insanın toplumsallaşmasıdır. Bireysel olarak, insan vahşi bir hayvan gibi olacaktır, aynı zamanda kayıtsız şartsız özgürlüğünü kabul ettirmek için komşularına karşı savaşmaya da hazır olacaktır. Bu nedenle ne toplumsallaşma, politik oluşum ne de politikanın kendisi vahşi bir hayvanın evcilleştirme ilkeleri dışında değildir”²⁶ der. Evcilleşen hayvanın saldırganlığı büyük ölçüde azalırken toplumsallaşan insanın saldırganlığı boyut değiştirir. Toplumsallaşmayla birlikte insanın ‘hayvandan fazlası olan saldırganlığı’ ortaya çıkar.

Bu fazladan saldırganlık sorununu çözmeye yönelik olarak yine insanın hayvandan bir fazlası olan ‘ahlak’ı görüyorum. Diğer taraftan hayvanlarda da ahlak olduğuna dair görüşler ve çalışmalar

²³ Fromm, a.g.e. Cilt 1, s. 248

İnsanda ortaya çıkan saldırganlıkla hayvanda ortaya çıkan saldırganlığın ayrıntılı bir karşılaştırılması için bkz. Erich Fromm, *İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri*, Çev. Şükrü Alpagut, Payel Yayınları

²⁴ Lorenz, a.g.e. s. 377

²⁵ Fromm, a.g.e. Cilt 1, s. 274

²⁶ Derrida, a.g.e. s. 101

mevcuttur.* Ahlakı evrime bağlayan Frans de Waal primatları gözlemlemiş ve onlarda ahlaki olarak nitelendirilebilecek eğilimler olduğunu iddia etmiştir: “Her ne kadar, doğayı kana bulanmış bir yer gibi görme alışkanlığında olsak da, hayvanlar bizim de ahlaken onayladığımız eğilimlerden yoksun değildirler, bu yüzden de ahlakın bizim sandığımız gibi insanlığın getirdiği bir yenilik olduğu söylenemez bence...”²⁷ Hayvanlarda empati olduğunu, birbirlerinin acılarını ve heyecanlarını paylaşıp yardımlaşmalarını ileri süren de Waal ona bunları düşündüren gözlemlerini aktarır: Mesela, maymunlar kendi yiyeceklerinin bir kısmını kaybetse bile, arkadaşlarından birinin yiyeceğe ulaşması için bir kapıyı gönüllü olarak açıyorlardı. İhtiyar bir dişi olan Peony hava kötü olduğunda, arteriti azdığı için yürümekte ve tırmanmakta zorluk çekerek ama diğer dişiler onun dışarı çıkmasına yardım ederlerdi.²⁸

Bu gibi davranışlar de Waal tarafından ahlaki davranış olarak yorumlansa da ahlaki davranışı ahlaki davranış yapan bütün kriterleri taşıyıp taşımadıkları tartışılabilir. Davranışa götüren itici güç (motiv-güdü), davranışı gerçekleştirenin bilinçlilik durumu vd. yönlerin de irdelenmesi gerekir. Örneğin; “Hayvanlarda intihar vakalarının bulunduğu zannedilmiştir; bunda hataya düşülmediğini varsaysak bile, ölmek için yapılması gerekeni yapmakla, bu hareketle ölüneceğini bilmek arasındaki fark büyüktür; iyi tasarlanmış bile olsa, sonuç için elverişli bile olsa bir hareketi gerçekleştirmek başka, bu hareketi izleyecek durumu hayal etmek başkadır.”²⁹ Konunun bu kısmını insana ilişkin ‘ahlak’a ne kadar umut bağlayabileceğimize dair derin şüpheleri olan ve Derrida’nın da insanı umut vadeden, geleceği parlak bir hayvana benzetmesine ilişkin olarak atıfta bulunduğu Nietzsche’yle bitirmek istiyorum; “... ya insan türü için aslında olanaklı olan en yüksek kudrete ve görkeme hiç ulaşamazsa ve bunun suçlusu da ahlak olacak ise? Öyle ki, ya ahlak tehlikelerin en tehlikelisi ise?...”³⁰ Ahlakın bu sorunu ne kadar çözebileceğinin ancak başka bir çalışmanın konusu olabileceğini belirterek şunu söyleyebilirim ki saldırganlığın araçlarından söz ederken insan söz konusu olduğunda nedenlerinin ve amaçlarının da boyut değiştirdiği ortaya çıkmış oldu. Konuyu sınırlandırmak amacıyla söz etmediğim, çağımızın bir armağanı olan siber saldırı kavramı da bu boyutların çeşitliliğini gösterir.

* Hayvan Etiği üzerine daha fazla bilgi için Peter Singer ve Tom Regan’ın çalışmalarına bakılabilir.

²⁷ Frans de Waal, *Bonobo ve Ateist (Primatlar Arasında İnsanı Aramak)*, Çev. Ashi Biçen, Metis Yayınları, 1. Basım, Eylül 2013, s. 9-16

²⁸ Frans de Waal, a.g.e. s. 9-16

²⁹ Henri Bergson, *Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı*, Çev. M. Mukadder Yakupoğlu, Doğu Batı Yayınları, 2. Baskı, Nisan 2013, s. 116

³⁰ Friedrich Nietzsche, *Ahlakın Söykütüğü*, Çev. Zeynep Alangoya, Kabcacı Yayınevi, Birinci Basım, İst. Ekim 2011, s. 13

Araçlarından söz ederken saldırganlığı olabildiğince olumsuzlamış olduk. İşlevinden söz ederken bu durumu tersine çevirebilme ihtimalimiz olduğu söylenebilir. Burada işlev kavramıyla işaret edilen saldırganlığın ortaya çıkışının tekil hallerinin işlevi değil saldırganlığın bu tekil hallerin ötesinde yaradığı şeydir. Daha önce dile getirdiğim gibi saldırganlık bir davranıştır. “Davranışın başlıca görevi, hayvanın kendisinde veya çevre koşullarında oluşan değişikliklere uyum sağlamasını mümkün kılmaktır.”³¹ Buna dayalı olarak saldırganlık canlının hayatta kalmasının temel koşulu olan çevreye uyumun sağlanması işlevini yerine getirir.

Bölgeyi koruma amaçlı ortaya çıkan saldırganlık ise dolaylı olarak türü koruma işlevini yerine getirir. Lorenz’in; “...aynı türün üyesi bireylerin kullanılabilir yaşama alanı üzerinde yeknesak dağılımını sağlama...”³² biçiminde ifade ettiği bu işlevle tür, üyelerinin tek bir bölge için birbirini öldürüp, oranın sınırlı yiyecek kaynaklarını tüketmesi sonucu yok olmak yerine yine yiyecek bulunabilecek başka bölgelere yayılıp çoğalır. “Doğada, bir biyotopun* belirli bir bölümünde yaşayan herhangi bir türün, oradaki besin kaynaklarının tamamını tüketip açlıkla karşı karşıya kalma tehlikesi baş göstermişken, aynı biyotopun hiç kullanılmamış bir bölümü daha varsa, bu tehlike, türün hayvanlarının birbirlerini o alanın dışına itmesiyle en kolay yoldan önlenir. En basit şekliyle söyleyecek olursak, tür içi saldırganlığın türü korumaya yönelik en önemli işlevi budur.”³³ Benzer bir fikri Rousseau’da görmek mümkündür. O ihtiyaçların birleştirici değil ayırıcı bir etkisi olduğunu söyler: “Temel gereksinimlerin doğal etkisi insanları birbirinden ayırmak olmuştur, onları birbirlerine yaklaştırmak değil. İnsan türünün yayılması ve yeryüzünün çok hızlı bir biçimde insanlarla dolması için bu gerekliydi de; yoksa insan türü dünyanın bir köşesinde sıkışıp kalırdı ve geri kalan bölgeler ıssızlaşırdı.”³⁴ Saldırganlığın türün doğaya yayılmasını sağlayan işlevinin etkisi en çok insanda kendini gösterir. İnsan yaşamına uygun koşullar yaratarak doğanın her yerinde yaşamaktadır. “İnsan, bugünkü en kaba saba durumunda bile şimdiye kadar yeryüzünde görünmüş en başat (*dominant*) hayvandır. İyi organlanmış herhangi bir canlıdan çok daha geniş alanlara yayılmıştır.”³⁵ Yeryüzünde insan eli değmemiş bakir bir bölge bulmak zordur. Bu o kadar imkansız

³¹ Demirören, a.g.e. s. 5

³² Lorenz, a.g.e. s. 87

* Lorenz’in aktardığı üzere biyotop; canlı varlıkların yaşamını sürdürebilmesi için uygun çevresel koşullara sahip bir coğrafi bölge veya değişken hacimli bir ortamdır.

³³ Lorenz, a.g.e. s. 68

³⁴ Jean Jacques Rousseau, *Dillerin Kökeni Üstüne Deneme*, Çev. Ömer Albayrak, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, IV. Basım, İst. Ekim 2013 s. 9-10

³⁵ Darwin, a.g.e. s. 68

görülmektedir ki böyle bölgelerin varlığından bir efsaneden söz eder gibi söz edilir.

Türlerin yayılıp çoğalması, türün korunmasına hizmet ederken aşırı çoğalma bir sorundur. Saldırganlığın bir diğer işlevi ise bu aşırı çoğalmaya çözüm sağlamaktır.* Doğal Seleksiyon'u (seçilim) savunan Darwin savaşın aşırı çoğalmanın doğal bir sonucu dolayısıyla çözümünü olduğunu ileri sürer. "Bütün hayvanlar kendi geçim araçlarından daha çok çoğalma eğiliminde olduğuna göre insanın ataları da böyle idi; bu, zorunlu olarak, var olma savaşına ve doğal seçmeye yol açar."³⁶ der.

Daha önce doğada hayvanlar arasında bir güçlü-zayıf hiyerarşisi olduğundan söz etmiştik. Bu hiyerarşinin sağlanmasında saldırganlığın rolü olduğunu dile getirmiştik. Hiyerarşi bir anlamda düzen getirir ve dolayısıyla buradan saldırganlığın düzen sağlayıcı bir işlevi olduğu çıkarılabilir. "...sosyal sistem, çok sayıda bireyin oluşturduğu sosyal hayvanlar toplumdur. Böyle bir beraber yaşama biçimi, yüksek düzeyde gelişmiş hayvanların organize bir toplum hayatı kurmalarının ve geliştirmelerinin açıkça vazgeçilmez bir düzen ilkesi, *hiyerarşik düzendir*."³⁷ 'Düzen' taraftarları ve 'düzen' karşıtları arasındaki karşılıklı saldırganlık süregelen bir olgudur. 'Düzen'i değiştirmek isteyenler devam ettirmek isteyenlere saldırır, devam ettirmek isteyenler de diğerlerini 'düzen'i bozmakla suçlar ve onlara saldırır. Bu biçim, neden 'sert eleştiriler yapma'nın saldırganlığa dahil edildiğini açıklamaktadır.

Saldırganlığa ilişkin daha geniş bir görüş açısı için onun kuramsal temellerine ve buradan hareketle bir anlamda kökenine eğilmek gerekir. S. Freud saldırganlığın kökeninin ilk dürtü* dediği cansız olana geri dönüş dürtüsü, başka bir deyişle ölüm dürtüsü olduğunu söyler. Freud bu görüşünü birbiriyle bağlantılı açıklamalar içeren kuramsal bir çerçeve içinde temellendirmeye çalışmıştır. O canlı olanın cansız olandan geldiğini ve tekrar cansız olana dönmek istediği söyler.

* Tilkiler kumsalın çeşitli yerlerine gömülü kaplumbağa yumurtalarını kumu eşeleyip çıkararak yer; fakat ne kadar yeseler de tamamını tüketmezler. Kaplumbağalar yumurtaların bir kısmını adeta onlar beslensin diye bırakmış gibidir.

³⁶ Darwin, a.g.e. s. 87 ('Doğal seçme' ve 'var olma savaşı'na ilişkin ayrıntılı bir inceleme için bkz. Charles Darwin, *Türlerin Kökeni*, Çev. Öner Ünalın, Onur Yayınları, Özyurt Matbaası, Ankara, Nisan 1976

³⁷ Lorenz, a.g.e. s. 88

* Dürtü ve güdü kavramları aynı şey olup olmadıkları, aynı şey değillerse aralarındaki farkın ne olduğu konusunda kafa karışıklığı yaratan iki kavramdır. Aralarında 'temel güdülere dürtü dendiği dolayısıyla dürtülerin de güdü olduğu' biçiminde dile getirilen bir ilişki olduğundan söz edilir. Bu çalışma iki kavramın tam bir ayrımının yapılmasını gerektirmemektedir.

Bütün yaşayanların *iç kaynaklı* nedenlerden ötürü öldüğünü, inorganik bir hal aldığını şüphe bırakmayan bir hal olarak kabul edersek, “yaşamın yegane amacı ölümdür” cümlesini söylememiz gerekir. Cümleyi tersinden okumamız gerekirse “cansız varlıklar, canlı varlıklardan önce de vardı” dememiz gerekir. Doğası hakkında bir kavrama sahip olmadığımız bir güç, bir zamanlar, hareketsiz maddenin içinde yaşamın özelliklerini uyandırmıştır. O zamana kadar cansız olan maddede, o anda oluşan gerilim, yavaş yavaş kendini ortadan kaldırmaya çalışacaktı. Böylece ilk dürtü yani cansız olana geri dönüş dürtüsü ortaya çıktı.³⁸

Ölümün gerçekleşmesi için yaşamın da gerçekleşmesi gerektiğini öne süren Freud bunu tohum hücreleri örneği üzerinden açıklar. Tohum hücreleri: “Elverişli koşullar altında, gelişmeye, yani varoluşlarını borçlu oldukları gösteriyi yinelemeye başlarlar ve bu süreç, kendi maddelerinin bir bölümü, gelişimini sonuna kadar tamamlayıp, bir başka bölümü de tohum kırıntısı olarak gelişimin başına döndüğü zaman biter. Böylece bu tohum hücreleri ölüme karşı savaşmaya başlarlar ve her ne kadar bize ölüme giden yolu uzatmış gibi gelse de, potansiyel ölümsüzlük olarak nitelendirebileceğimiz bir hal kazanmış olurlar.”³⁹ Dolayısıyla ölüm dürtüsünün karşısında canlının kendisini öldürmesini, bir anlamda intihar etmesini engelleyen bir güç vardır. Bu güç yaşam içgüdüleridir. Bu içgüdüler “...koruyucudurlar çünkü yaşamı daha uzun süre olduğu şekliyle korumaktadırlar. Bunlar gerçek yaşam içgüdüleridir. İşlevleriyle varlığı ölüme götüren diğer dürtülere karşı işlerler; bu gerçek iki dürtü arasında bir zıtlık olduğunu ortaya koyar.”⁴⁰ Bu iki dürtü arasındaki zıtlık Freud’un kuramına işlerlik kazandıran bir hareket ettirici gibidir.

Yaşam içgüdüleri (cinsel içgüdüler, Eros) ölüm dürtüsünden kaynaklanan saldırganlığı canlının kendisine yöneltmesini engelleyince canlı bu dürtünün bir ürünü olan saldırganlığı dışa yöneltir. “Ama nasıl oluyor da, objeye zarar vermek isteyen sadistik içgüdüler, yaşamı sürdürmek isteyen Eros’tan türeyebiliyor? Bu noktada sadizmin aslında ölüm dürtüsü olduğu fikrine doğru bir kayma olmuyor mu? Böylece sadizmin narsistik libidonun etkisiyle egodan uzaklaştırılmış ve sadece objeye bir ilişki içine girer gibi gözüküyor mu?”⁴¹ Başa dönecek olursak Freud’un kuramından saldırganlığa ilişkin çıkarımımız; saldırganlığın kökeninde ölüm dürtüsü bulunduğudır. Saldırganlığın altta yatan nedeni ölme isteği midir? Bu soruya olumlu yanıt vermek istenirse destekleyici bir çok

³⁸ Sigmund Freud, *Haz İlkesinin Ötesinde*, Çev. Emir Aktan, Alter Yayıncılık, 1. Baskı, Ank. Nisan 2011, s. 46

³⁹ Freud, a.g.e. s. 48

⁴⁰ Freud, a.g.e. s. 49

⁴¹ Freud, a.g.e. s. 66

argüman sunulabilir. L. Tolstoy’un şaheser romanı *Anna Karenina*’da Anna öldükten sonra yaşamak için bir nedeni kalmayan Vronski’nin savaşa gitmesi, emniyet güçlerine teslim olur gibiyken boş silah doğrultup emniyet güçlerinin kurşunlarına hedef olan yani saldırma yoluyla dolaylı bir intihar gerçekleştirip ölmeyi seçen film kahramanları gibi bir çok örnek gösterilebilir.

Sert eleştiriler yapmanın saldırganlığa dahil olduğunu hesaba katarsak sert eleştirilerinin ölüme götürdüğü Sokrates’i hatırlayabiliriz. Belki de Delphoi Tapınağı’ndaki kahin haklıydı; Sokrates bu dünyadaki en büyük bilgeydi.⁴² Ölmesi gerektiğini, ölümünün Platon’un felsefesinin ve Whitehead’ın; ‘Bütün Batı Felsefesi Platon’a düşmüş dipnottur.’ sözünü haklı bulursak bütün Felsefe Tarihi’nin oluşması için ilk hareket niteliğinde bir etki sağlayacağını biliyordu. “Ölmek onun düşüncesinin kaçınılmaz sonucuydu. Bir bakıma da en büyük eseri ölümüdür.”⁴³ Onun ölümünden çok etkilenen Platon “...bütün ömrünü Sokrates’i öldürmeyecek, tersine onu ve onun gibileri baş tacı edecek bir toplumun, bir devletin nasıl kurulabileceğini düşünmekle geçirmiştir.”⁴⁴ Sokrates’in ölümü karşılaştığındaki soğukkanlılık, olgunluk, adeta hoşnutluk onun kendi ölümüne ilişkin bilgece bilincinden dolayı olabilir.

Sokrates onu ölümden kurtaracak bir biçimde davranmayarak kendisini bekleyen ölüme giden yolu kapatmamayı seçmiştir. “Diogenes Leartios’tan öğrendiğimize göre, Sokrates Lysias’ın hazırladığı yazılı savunmayı mahkeme önünde sunmayı reddetmiştir. Cicero, Sokrates’in bu konuşmayı kullanması halinde beraat edeceğine kesin gözüyle bakmaktadır.”⁴⁵ Oysa ki Sokrates bir adım bile geri atmaz. Aksine “...ister beni salıverin ister salıvermeyin; defalarca ölecek olsam bile, ben başka bir şey yapmazdım.”⁴⁶ der. Ölümüyle sonuçlanacak olan eleştirel saldırısından vazgeçmez. İsterse kurtulabileceğini bildiği halde ölümü uygun görür. “Birisini silahlarını bırakıp da canına kastedenlerden merhamet dilerse, ölmekten kurtulabilir. Her tehlike için, kişiyi ölümün elinden kurtarabilecek pek çok yol vardır... Ben şimdi sizin tarafınızdan idam cezası hükmü giydirilmiş olarak ayrılıyorum aranızdan... Ben bana layık görülene katlanacağım... Belki de böyle olması gerekiyor,

⁴² Platon, *Sokrates’in Savunması*, Çev. Erman Gönen, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, Ağustos 2006, s.43

⁴³ Platon, *Devlet*, Çev. Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimgöz (çevirmenlerin önsözünden), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, XIX. Baskı, İstanbul, Ocak 2010, s. 16

⁴⁴ Platon, *Devlet* (çevirmenlerin önsözünden), s. 18

⁴⁵ Platon, *Sokrates’in Savunması*, s. 15

⁴⁶ Platon, *Sokrates’in Savunması*, s. 73

kanımca böylesi de uygundur.”⁴⁷ der. Son sözleri ise ölümüne yüklediği olumlu anlamın bir ifadesi olarak yorumlanabilir.

Platon’un *Phaidon* diyalogunda aktardığı haliyle Sokrates’in son sözleri “*Kriton, dedi, Akslepios’a bir horoz borcumuz var, dostlar ödemeyi unutmayın sakın*”⁴⁸ Adak, istenen bir şeyin gerçekleşmesi için adanır ve gerçekleştiğinde yerine getirilir. Sokrates’in tıbbın ve sağlığın Tanrı’sı Akslepios’a adak adaması ölme isteğinin gerçekleşiyor olmasına ve onun ölümü sağlıkla bağdaştırmasına yorulabilir.

Sözlerinin derinliklerinde mühürlenip gizlenen, aralıksız sürdürdüğü araştırmasının semeresi durmaktaydı: Ölüm bile bir iyileşme, son çareydi! Ancak başka bir çıkar yol kalmayınca gelen son çare! Sokrates daha önce asla çıkamadığı bir içsel bütünlük derecesine, kendi ölüm sürecinin sıra dışı koşullarının etkisiyle, tüm sırların sırrına; ‘insanoğlunun neden ölmesi gerektiği ve bir gün buna artık gerek kalmayacağı’ düşüncesiyle, erebileceği bir bütünlük yüksekliğine ulaşmıştı. Sokrates’in son sözlerinin ardında, bir daha asla böylesine aşırı bir saflaşma gösterisinden geçmeye gereksinim duymayacak, iyileşmiş ve bütünleşmiş bir insanlık geleceğinin düşü yükselmekteydi.⁴⁹

Tanrılar Okulu’ndan yaptığım bu alıntı Freud’un kuramını hatırlatıyor. Sokrates ölüm dürtüsünü, Platon Eros’u temsil ederse bu ikisi arasındaki ilişkinin ürünü de Felsefe Tarihi’dir. Daha önce ele aldıklarım göz önünde bulundurulsa saldırganlığın barınma, beslenme, üreme, vd. gibi yaşamsal dayanakları olduğu söylenebilir. Bütün bunlar yaşama hizmet ederken nasıl olur da saldırganlık kökenini ölüm dürtüsünde bulur? Eğer yaşam ölüm içinse saldırganlık da dolaylı olarak ölüm içindir. “Doğumda bile ölürüz; son, başlangıçta vardır’ (Manilius).”⁵⁰ Belki de yaşam ertelenmiş bir ölümdür.

⁴⁷ Platon, *Sokrates’in Savunması*, s.100-101

⁴⁸ Platon, *Devlet* (çevirmenlerin önsözünden), s. 17

⁴⁹ Stefano E. D’ Anna, *Tanrılar Okulu*, Çev. Yelda Gürlek, Goa Basım Yayın, İst. 2008, s. 77

⁵⁰ Irvin Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, Çev. Zeliha İyidoğan Babayiğit, Kabalıcı Yayınevi, Dördüncü Basım, İst. Haziran 2011, s. 53 (Montaigne’den alıntı)

KAYNAKÇA

- Bergson, Henri, *Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı*, Çev. M. Mukadder Yakupoğlu, Doğu Batı Yayınları, 2. Baskı, Nisan 2013
- D’anna, Stefano E. *Tanrılar Okulu*, Çev. Yelda Gürlek, Goa Basım Yayın, İst. 2008
- Darwin, Charles, *İnsanın Türeyişi*, Çev. Öner Ünalın, Onur Yayınları, Orsel Matbaası Ank. Temmuz 1975
- Darwin, Charles, *Türlerin Kökeni*, Çev. Öner Ünalın, Onur Yayınları, Özyurt Matbaası, Ankara, Nisan 1976
- De Waal, Frans, *Bonobo ve Ateist (Primatlar Arasında İnsanı Aramak)*, Çev. Aslı Biçen, Metis Yayınları, 1. Basım, Eylül 2013
- Demirören, Erdinç, *Hayvan Davranışları*, Ege Üniversitesi Ziraat Fak. Yayınları, 1. Basım, No: 547, E. Ü. Ziraat Fak. Ofset Atelyesi, Bornova, İzmir 2002
- Derrida, Jacques, *The Animal That Therefore I Am*, Edited by Marie-Luise Mallet, Fordham University Press, Newyork 2008
- Eyüboğlu, İsmet Zeki, *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*, Sosyal Yayınlar, İst. Üçüncü Basım, Nisan 1995
- Freud, Sigmund, *Haz İlkesinin Ötesinde*, Çev. Emir Aktan, Alter Yayıncılık, 1. Baskı, Ank. Nisan 2011
- Fromm, Erich, *İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri Cilt 1*, Çev. Şükrü Alpagut, Payel Yayınları, 2. Basım, Kasım 1993
- Laertios, Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri* (Kazım Taşkent Klasik Yapıtlar Dizisi), Çev. Candan Şentuna, Yapı Kredi Yayınları, 3. Baskı, İst. Şubat 2007
- Lorenz, Konrad, *İşte İnsan (Saldırganlığın Doğası Üzerine)*, Çev. Veysel Atayman, Evrim Tevfik Güney, Cumhuriyet Kitapları, 1. Baskı, Ocak 2008
- Nietzsche, Friedrich, *Ahlakın Söykütüğü*, Çev. Zeynep Alangoya, Kabalcı Yayınevi, Birinci Basım, İst. Ekim 2011
- Platon, *Devlet*, Çev. Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimgöz (çevirmenlerin önsözünden), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, XIX. Baskı, İst. Ocak 2010
- Platon, *Sokrates’in Savunması*, Çev. Erman Gönen, Kabalcı Yayınevi, İst. Ağustos 2006
- Rousseau, Jean Jacques, *Dillerin Kökeni Üstüne Deneme*, Çev. Ömer Albayrak, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, IV. Basım, İst. Ekim 2013
- Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları -505/2
- Yalom, Irvin, *Varoluşçu Psikoterapi*, Çev. Zeliha İyidoğan Babayiğit, Kabalcı Yayınevi, Dördüncü Basım, İst. Haziran 2011